

DOI: 10.31548/hspedagog13(1).2022.117-123

УДК 159.9.072.42

**РОЛЬ БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ У ФОРМУВАННІ
БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВІДНОСИН****С. В. КОРНІЙЧУК**, здобувач освітнього ступеня «магістр» 2-го року навчання,
напрямку підготовки 053 «Психологія»,**О. О. ОЛІЙНИК**, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології**Національний університет біоресурсів і природокористування України**

ORCID ID 0000-0002-3255-9170

E-mail: okleons777@gmail.com

Анотація. Важливим соціальним середовищем становлення особистості, провідним інститутом її соціалізації, виховання і розвитку є сім'я. Батьківсько-дитячі відносини, в яких панують недбале ставлення до дітей, гіпоопіка, гіперопіка, жорстоке поводження з дітьми негативно впливають на формування її особистісних якостей і властивостей, розвитку соціальних умінь і навичок. Одним з можливих способів вирішення цих проблем є розвиток типів батьківського ставлення, які позитивно впливають на становлення особистості дитини в цілому та визначають особливості розвитку і характер стосунків в системі «батьки-діти». Дослідження пов'язане з теоретичним аналізом особливостей батьківсько-дитячих стосунків, моделей батьківського ставлення до дітей, значущості сімейного виховання у формуванні особистості дитини; експериментальним визначенням типів батьківського ставлення до дітей. Для розв'язання поставленої мети нами був використаний комплекс теоретичних методів: аналіз та узагальнення наукової інформації; емпіричних методів: спостереження; психодіагностична методика «Тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей» А. Варги та В. Століна; обробки та кількісної і якісної інтерпретації результатів. Дослідження проводилось на базі Спеціалізованої школи №14 ім. С. Ф. Грушевського Оболонського району м. Києва. В емпіричному дослідженні брали участь батьки учнів 2-го і 3-го класів початкової школи, серед них: 22 матері та 22 батька. Результати емпіричного дослідження особливостей ставлення батьків до дітей показали, що у переважної більшості батьків домінуючими є конструктивні типи батьківського ставлення: «Прийняття» (61,36 %) і «Кооперація» (56,82 %); деструктивні типи батьківського ставлення виявлено за шкалами: «Авторитарна гіперсоціалізація» (40,91 %), «Симбіоз» (45,45 %), найменш вираженим типом батьківського ставлення є «Маленький невдаха» (9,1 %). Перспективи подальших розробок вбачаємо в дослідженні психологічних чинників конструктивних міжособистісних стосунків батьків і дітей.

Ключові слова: сім'я, модель сімейного виховання, батьківсько-дитячі відносини, стиль батьківського ставлення.

Актуальність

(Introduction). Важливим соціальним середовищем становлення особистості, провідним інститутом її соціалізації, виховання і розвитку є сім'я. В сім'ї формуються якості і властивості особистості, закладаються основи характеру, ціннісні орієнтації, система міжособистісних відносин. Ставлення

до навколишнього світу особистості завжди опосередковане її стосунками з іншими людьми та суспільством в цілому. Важлива роль у цьому процесі відводиться батькам, обраним ними різновидам сімейного виховання. Кожна дитина заслуговує на повагу до себе, піклування, всебічний розвиток. Батьківсько-дитячі відносини, в яких

© Корнійчук С. В., Олійник О. О.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 13(1) 2022

панують недбале ставлення до дітей, недостатнє піклування і уваги, підтримки і контролю, ігнорування потреб і труднощів дітей (гіпоопіка); надмірний контроль і піклування, (гіперопіка); жорстоке поводження з дітьми – негативно позначаються на формуванні особистісних якостей і властивостей дитини, розвитку соціальних умінь і навичок. Одним з можливих способів вирішення цих проблем є формування конструктивних типів батьківського ставлення до дітей. Адже сформована модель ставлення батьків до дітей, стилі сімейного виховання впливають на становлення особистості дитини в цілому та визначають особливості розвитку і характер стосунків в системі «батьки-діти».

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Аналіз наукової літератури дозволяє проаналізувати сутність понять «батьківсько-дитячі відносини», «батьківське ставлення», виділити їх особливості, охарактеризувати стилі батьківського виховання. Батьківсько-дитячі відносини, на думку Є. Смірної, характеризуються певними ознаками: сильною емоційною значущістю для дитини і батьків; амбівалентністю і суперечливістю (прагнення оберігати дитину від небезпеки і одночасно створювати умови для формування її власного досвіду у взаєминах з оточуючими; зміною цих відносин залежно від віку дитини [7]. На думку О. Карабанової, батьківсько-дитячі відносини визначаються наступними характеристиками: характер емоційного зв'язку з боку батьків – емоційне прийняття дитини (батьківська любов), з боку дитини – емоційне ставлення і прихильність до батьків; мотивація батьківства і виховання; піклування про дитину, задоволення її потреб, прояв поваги до дитини; стиль спілкування і взаємодії з дитиною; спосіб вирішення проблемних і конфліктних ситуацій;

підтримка автономії дитини; система соціального контролю (вимоги, заборони, санкції); стійкість і послідовність сімейного виховання [2]. Інший підхід до аналізу батьківсько-дитячих відносин дає можливість виділити такі їх характеристики: прийняття (лояльність), яка проявляється у готовності батьків до відтворення і підтримки неординарних проявів активності дитини; неприйняття (відчуження), яка виявляється у формі відторгнення батьками неординарних проявів дитини. Збільшення дистанції в стосунках з боку дорослого викликає у дитини у відповідну реакцію дистанціювання, відчуження [4]. Відтак, аналіз особливостей батьківсько-дитячих відносин показав, що визначальною в них є батьківська позиція, яка проявляється у типі ставлення батьків до дитини та використанні пріоритетних стилів виховання; батьківське ставлення до дитини відіграє ключову роль у формуванні батьківсько-дитячих відносин і ставлення дитини до батьків.

У сучасній науці батьківське ставлення розглядають «як систему різноманітних почуттів та учинків дорослих людей по відношенню до дітей. З психологічної точки зору батьківське ставлення – це педагогічна соціальна настанова по відношенню до дітей, яка включає в себе раціональний, емоційний та поведінковий компоненти» [5, с. 265]. Останнім часом увагу науковців зосереджено на значущості сімейного виховання та батьківського ставлення у формуванні особистості дитини. Зокрема, проаналізовано психологічні особливості виховання та визначено типи порушень батьківського ставлення в сім'ях працівників органів внутрішніх справ [5, с. 265]. Виділено основні проблеми, які зумовлюють негативні виховні впливи батьків на дитину в сім'ї; запропоновано рекомендації з подолання означених негативних впливів [8]. зокрема впливи стилів

сімейного виховання на поведінку і формування самооцінки дошкільників [1, с. 11–13]. Визначено сучасні тенденції, що зумовлюють специфіку функціонування молодшої сім'ї, виконання нею різноманітних функцій, зокрема виховної. Проаналізовано деякі проблеми виховання дітей у молодій сім'ї [9]. Таким чином, теоретичний аналіз наукової літератури, емпіричних досліджень особливостей батьківсько-дитячих відносин, стилів сімейного виховання сприятиме відповідальному вибору батьками оптимальних виховних впливів на розвиток і виховання дитини, усвідомленню значущості негативних виховних впливів у формуванні особистості дитини та їх профілактиці у батьківсько-дитячих відносинах.

Мета дослідження полягає в теоретичному аналізі особливостей батьківсько-дитячих стосунків, моделей батьківського ставлення до дітей, значущості сімейного виховання у формуванні особистості дитини; експериментальним визначенням типів батьківського ставлення до дитини.

Методи (Methods). Для розв'язання поставленої мети використовувались теоретичні Матеріали і методи дослідження: аналіз та узагальнення наукової інформації. Для розв'язання другої частини поставленої мети застосовувались емпіричні Матеріали і методи дослідження: спостереження; методика «Тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей» А. Варги та В. Століна; обробки та кількісної і якісної інтерпретації результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості батьківсько-дитячих відносин в сучасній психологічній науці визначаються стилем сімейного виховання, типом батьківського ставлення до дитини і пропонуються у формі певної моделі ставлення батьків до дитини. Так, Р. Овчарова характеризує трискладову модель батьківського ставлення до

дітей, яка включає в себе такі компоненти: когнітивний (уявлення батьків про різні способи і форми взаємодії з дитиною, знання і уявлення про мету цих взаємин, пріоритетність обраних напрямків взаємодії з дитиною); емоційний (оцінки й судження, притаманні різним типам батьківського ставлення); поведінковий (форми і способи підтримки взаємин з дитиною, форми контролю) [3].

Провідними характеристиками батьківсько-дитячих відносин є: батьківська позиція, яка визначається особливостями емоційного прийняття дитини, мотивами і цінностями виховання, проявами рольової батьківської поведінки, ступенем готовності до батьківства і задоволеності ним; стиль сімейного виховання, що характеризується параметрами емоційних відносин, стилем спілкування і взаємодії, ступенем задоволення потреб дитини, особливостями батьківського контролю і ступенем послідовності в його реалізації [2].

Важливу роль у формуванні батьківського ставлення відіграє пріоритетний стиль сімейного виховання, з поміж яких виділяють такі: *гіперопіка* – характеризується надмірним піклуванням, обмеженням активності, бажанням виконати все за дитину, може сприяти розвитку іпохондрії і невротичних проявів у дітей; *авторитарний стиль* – проявляється у надмірній вимогливості і недостатній чуйності, може призвести до відхилення у поведінці, порушень емоційної сфери, відсутності довіри і прихильності до інших; *ліберальний (поблажливий) стиль* – передбачає низький рівень вимогливості, контролю, санкцій, що може призвести до розвитку неслухняності та агресивності, неадекватної та імпульсивної поведінки; *демократичний стиль* – характеризується високим рівнем вимогливості й чуйності, заохоченням самостійності дитини, що сприяє

всебічному гармонійному розвитку дитини; *непослідовний, змішаний стиль* – характеризується суперечливістю установок батьків на процес виховання, непередбачуваністю реакцій, що призводить до некерованості, підвищення тривожності, зневажливого ставлення до думки інших, зокрема батьків [1, с. 11–13].

Узагальнюючи представлене вище, зазначимо, що тип батьківського ставлення визначається особливостями соціального контролю (системою очікувань, норм і санкцій), ціннісно-оціночного ставлення та поведінкових стереотипів, які батьки найчастіше застосовують у взаємовідносинах з дітьми.

Задля визначення стилів батьківсько-дитячих відносин та особливостей ставлення батьків до дітей нами було проведено емпіричне дослідження, в якому ми застосували

психодіагностичну методику «Тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей» А. Варги та В. Століна). Дослідження проводилося на базі Спеціалізованої школи № 14 ім. С. Ф. Грушевського Оболонського району м. Києва. В емпіричному дослідженні брали участь батьки учнів молодших класів у кількості 44 осіб, серед них: 22 матері та 22 батька.

Результати (Results). За результатами проведення методики «Тест-опитувальник батьківського ставлення» А. Варги та В. Століна нами було виявлено домінуючі типи батьківського ставлення до дітей, що розкривають особливості сприйняття і розуміння батьками особистісних характеристик дитини, їх емоційного ставлення та поведінкових стереотипів щодо дитини. Кількісні показники розподілу типів батьківського ставлення до дітей наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Типи батьківського ставлення

Типи батьківського ставлення	Рівні прояву у чоловіків			Рівні прояву у жінок		
	високий %	середній %	низький %	високий %	середній %	низький %
Прийняття-відштовхування	9,1	50	40,9	-	18,18	81,82
Кооперація	68,18	18,18	13,64	45,45	50	4,55
Симбіоз	18,18	59,09	22,73	72,73	22,73	4,55
Авторитарна гіперсоціалізація	54,55	27,27	18,18	18,18	45,45	31,82
«Маленький невдаха»	13,64	40,9	45,45	4,55	27,27	68,18

Отже, аналізуючи отримані результати варто відмітити, що за шкалою «Прийняття-відштовхування» у батьків виявлено переважання показників високого рівня у матерів (81,82 %) і середнього у батьків (50 %). Це свідчить про прояв поваги батьків до дитини, визнання її індивідуальності, врахування психологічних особливостей та інтересів у спільній діяльності, прагнення проводити разом з дитиною багато часу.

Домінування показників високого рівня у чоловіків (68,18 %) і середнього у жінок (50 %) виявлено за шкалою «Кооперація», що свідчить про зацікавленість батьків обох статей інтересами дитини, співпереживання, прояв довіри до дитини, високу оцінку здібностей своєї дитини; намагання будувати партнерські стосунки з дитиною і сприяння розвитку її самостійності.

Для 59,09 % чоловіків характерне переважання показників середнього рівня прояву і високого – для 72,73 % жінок за шкалою «Симбіоз». Жінки даної підгрупи намагаються повністю задовольнити всі потреби дитини, захищають її від різноманітних небезпек; постійно хвилюються за дитину, яка здається їм беззахисною; занепокоєні, коли дитина намагається проявляти самостійність.

За шкалою «Авторитарна гіперсоціалізація» виявлено переважання високих показників у 54,55 % чоловіків і середніх – у 45,45 % жінок. Це проявляється у намаганні батьків повністю контролювати життєдіяльність дитини, використанні системи покарань за порушення дисципліни, нав'язувати свою точку зору і часто не підтриманні позиції дитини. Дана підгрупа батьків прагнуть контролювати досягнення, оцінки, звички, поведінку, прояви емоцій дитини.

Переважання низьких показників виявлено у чоловіків (45,45 %) і жінок (68,18 %) за шкалою «Маленький невдаха». Лише 13,64 % чоловіків і 4,55 % жінок мають високі показники за даною шкалою і характеризують свою дитину як несамотійну, неспроможну на вчинки; часто проявляють недовіру до своєї дитини, наголошуючи на її неуспішності; намагаються всіляко захистити дитину від життєвих труднощів.

З отриманих експериментальним шляхом результатів видно, що в даній вибірці пріоритетними типами батьківського ставлення у жінок є «Прийняття» і «Симбіоз», у чоловіків – «Кооперація» і «Авторитарна гіперсоціалізація». У батьків обох статей переважають конструктивні типи батьківського ставлення до дітей, що позитивно впливає на формування особистісних характеристик дитини та її соціальних навичок.

Висновки і перспективи (Discussion). Батьківське ставлення у

науковій літературі розглядається як певна настанова або система вчинків батьків по відношенню до дітей і включає в себе три компоненти (когнітивний, емоційний та поведінковий). Воно формує зворотню реакцію дітей і їх ставлення до батьків, визначає характер батьківсько-дитячих відносин. Результати емпіричного дослідження особливостей ставлення батьків до дітей показали, що у переважної більшості батьків домінуючими є конструктивні типи батьківського ставлення, що сприяє розвитку довірливих, гармонійних батьківсько-дитячих відносин. Перспективи подальших розробок вбачаємо в дослідженні психологічних чинників конструктивних міжособистісних стосунків батьків і дітей, розробці програми корекції батьківсько-дитячих відносин.

Список використаних джерел

1. Берегова Н., Федорчук П. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Вип. 6. С. 10–15.
2. Карабанова О. А. Цели и задачи коррекции детско-родительских отношений. *Психологические проблемы современной российской семьи: материалы Всероссийской научной конференции*. М., 14–16 октября 2003. Т. 2. С. 143–151.
3. Овчарова Р. В. Психология родительства: уч. пособие. М.: Издательский центр «Академия», 2005. 368 с.
4. Поніманська Т. І. Гуманізація педагогічної позиції у просторі дитинства. *Дошкільне виховання*. 2003. № 12. С. 3 – 5.
5. Прасол М. І. Психологічні особливості батьківського ставлення в сім'ях працівників оws (гендерний аспект). *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. № 1 (32). С. 265–268.

6. Руденко Л. М., Федоренко М. В. Теоретичний підхід до вивчення батьківського ставлення до аутичних дітей. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). 2017. Вип. 9, т. 1. С. 210–222.

7. Смирнова Е. О., Быкова М. В. Опыт исследования структуры и динамики родительского отношения. *Вопросы психологии*. М., 2000. № 3. С. 3–14.

8. Шайкіна О. О. Типові помилки сімейного виховання і шляхи підвищення виховних можливостей сім'ї. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2013. № 4 (57). С. 214–219.

9. Яблонська Т. М. Тенденції та проблеми виховання дітей у молодій сім'ї. *Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту: Науковопрактичний журнал*. К., 2010. № 1–2. С. 53–57.

References

1. Berehova N., Fedorchuk P. (2020). Vplyv simeinoho vykhovannia na formuvannia osobystosti dytyny [The influence of family upbringing on the formation of the child's personality]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya psykholohichni nauky*, 6, 10-15 (in Ukrainian).

2. Karabanova O. A. (2003). Goals and objectives of correction of child-parent relations. Psychological problems of the modern Russian family: materials of the All-Russian scientific conference. (Vols. 2), (pp. 143–151). Moscow (in Russian).

3. Ovcharova R. V. (2005). Psychology of parenthood. M.: Publishing Center "Academy" (in Russian).

4. Ponimanska T. I. (2003). Humanizatsiia pedahohichnoi pozytsii u

prostori dytynstva [Humanization of pedagogical position in the space of childhood]. *Doshkilne vykhovannia*, 12, 3–5 (in Ukrainian).

5. Prasol M. I. (2013). Psykholohichni osoblyvosti batkivskoho stavlennia v simiakh pratsivnykiv ovs (hendernyi aspekt) [Psychological features of parental attitude in the families of employees oats (gender aspect)]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 1 (32), 265-268 (in Ukrainian).

6. Rudenko L. M., Fedorenko M. V. (2017). Teoretychnyi pidkhid do vyvchennia batkivskoho stavlennia do autychnykh ditei [Theoretical approach to the study of parental attitudes towards autistic children]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (pedahohichni nauky)*, 9, vol. 1., 210–222 (in Ukrainian).

7. Smirnova E. O., Byikova M. V. (2000). Opyit issledovaniya strukturyi i dinamiki roditelskogo otnosheniya [Typical mistakes of family upbringing and ways to increase the educational opportunities of the family]. *Voprosy psihologii*, 3, 3–14 (in Russian).

8. Shaikina O. O. (2013). Typovi pomylyky simeinoho vykhovannia i shliakhy pidvyshchennia vykhovnykh mozhlyvostei simi [Typical mistakes of family upbringing and ways to increase the educational opportunities of the family]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, 4 (57), 214-219 (in Ukrainian).

9. Iablonska T. M. (2010). Tendentsii ta problemy vykhovannia ditei u molodii simi [Trends and problems of raising children in a young family]. *Visnyk Ministerstva Ukrainy u spravakh simi, molodi ta sportu: Naukovopraktychnyi zhurnal*, 1-2, 53-57 (in Ukrainian).

THE ROLE OF PARENTAL ATTITUDE TOWARDS CHILDREN IN THE FORMATION OF PARENT-CHILD RELATIONS

S. Korniiichuk, O. Oliinyk

Abstract. *The family is an important social environment for the formation of the individual, the leading institution of his socialization, upbringing and development. Parent-child relationships, in which are dominated by negligent treatment of children, hypo-custody, hyperopia, child abuse have a negative impact on the mental development of the child, the formation of his personal qualities and properties, the development of social skills. One of the possible ways to solve these problems is the formation types of parental attitudes that positively affect the formation of the child's personality as a whole and determine the development and nature of relationships in the system of "parents-children". The research is connected with the theoretical analysis of the peculiarities of parent-child relations, models of parental attitude to children, the importance of family upbringing in the formation of the child's personality; experimental determination of types of parental attitudes towards children. To solve this purpose we used a set of theoretical methods: analysis and generalization of scientific information; empirical methods: observation; psychodiagnostic method "Test-questionnaire of parental attitude to children" by A. Varga and V. Stolin; processing and quantitative and qualitative interpretation of results. The research was conducted on the basis of the Specialized School № 14. S. F. Hrushevsky Obolonsky district of Kyiv. The empirical study involved 44 parents of pupils in 2nd and 3rd grades of primary school, among them: 22 mothers and 22 parents. The results of an empirically research of the peculiarities of parents' attitudes to children showed that the vast majority of parents are dominated by constructive types of parental attitudes: «Acceptance» (61,36 %) and «Cooperation» (56,82 %); Destructive types of parental attitudes are identified, the least pronounced style of family upbringing is "Little loser" (9,1 %). Prospects for further developments are seen in the study of psychological factors of constructive interpersonal relationships between parents and children.*

Key words: family, model of family upbringing, parent-child relations, parental attitude, development of child.